

σεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπεκράτει. Πῶς δυνάμεθα ν' ἀπαιτήσωμεν τὴν ἄμεσον ἀπόρριψιν τῆς ἡρέμου θέσεως τῆς γῆς, ἣν ἡ πρώτη ἀντίληψις διδάσκει καὶ πρὸς τὴν σχετίζομεν πάσας ἡμῶν τὰς ἀντιλήψεις, χωρὶς νὰ ἔχωμεν προηγουμένως λόγους πείθοντας ἡμᾶς περὶ τοῦ ἐσφαλμένου; Μόλις δὲ ὁ Κοπέρνικος ἠδυνήθη νὰ καταρρίψῃ τὴν ἐσφαλμένην δοξασίαν τῆς ἡρέμου ἐν τῷ κέντρῳ θέσεως τῆς γῆς καὶ ῥητῶς λέγει ὅτι καὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἐγνωμάτευσαν ὅτι αὕτη κινεῖται. Τοῦ ὀνόματος ὅμως τοῦ Ἀριστάρχου δὲν μνημονεύει ἂν καὶ ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ εἴνε ἡ αὕτη, ἀλλὰ βεβαίως πολὺ τελειότερα καὶ εὐρυτέρα. Λέγοντες ταῦτα, οὐδόλως ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ Κοπέρνικος δὲν ἐπραξεν ἄλλο τι ἢ νὰ ἀνανεώσῃ ἀρχαίαν δοξασίαν, διότι μία ὑπόθεσις χωρὶς νὰ διεξαχθῶσιν αἱ συνέπειαι αὐτῆς εἴνε ὑπόθεσις ἀπλῆ καὶ ἡ προτέρα ὑπαρξίς τῆς δὲν ἐλαττώνει τὴν ἀξίαν τοῦ καταστήσαντος αὐτὴν καρποφόρον.

Σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Ἀριστάρχου ἦτον Ἀρξτος ὁ Σολεὺς, οὗτινος σώζονται τὰ ποιήματα Ἀράτου φαινόμενα καὶ Διοσημεῖαι. Ταῦτα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀρχαῖον ἐγχειρίδιον ἀστρογνωσίας, ὅθεν καὶ ἡ ἐν τῇ ἀρχαιότητι φήμη αὐτοῦ. Δὲν εἴνε δὲ ἄλλο τι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰππάρχου ἢ τοῦ Εὐδόξου τὰ φαινόμενα ὅπως εἴπομεν· μάλιστα ὁ Ἰππαρχος δεικνύει σφάλματά τινα τοῦ Ἀράτου μὴ εὐρισκόμενα παρὰ τῷ Εὐδόξῳ. Ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῖς περιγράφεται ἡ οὐράνιος σφαῖρα, δηλαδὴ οἱ ἀστερισμοὶ καὶ αἱ φάσεις τῶν ἀστέρων. Κυρίως ἐξ αὐτῶν γίνεται δῆλον ὅτι ἡ ἀστρογνωσία τοῦ Εὐδόξου ἦτον ἀρκούντως ἐντελής. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς αὐτὰ πολὺ διότι, καίτοι χρησιμώτατα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ιστορίας τῆς ἀρχαίας ἀστρονομίας, δὲν ἔσχον ἐπιρροὴν τινα, τοῦλάχιστον ἐπαισθητὴν, ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης.

(ἐκκολουθεῖ)

ΠΕΡΙ ΦΡΕΝΟΠΑΘΕΙΩΝ.

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ ΦΙΛ. ΣΥΛΛΟΓῳ

ΒΥΡΩΝΙ

ΥΠΟ

ΠΟΛ. ΙΩ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

(συνέχεια καὶ τέλος ἴδε φυλλίδ. Δ'.)

Καὶ Α) παθήσεις, καθ' ἃς βλάπτεται τὸ ὀρεκτικόν.

Τοιαύτη εἶναι ἡ *Μογομαρία*. Αὕτη παρίσταται ὑπὸ τὸν ἐρεθιστικὸν τύπον, ὁ πάσχων βλέπει φάσματα καὶ ὑπόκειται εἰς παραισθήσεις καὶ ὀπτασίας. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τῆς παθήσεως ταύτης εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος περιστρέφεται στερεοτύπως περὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ιδέαν. Ἐξ ἀσυναρτήτων καὶ σφαλερῶν ιδεῶν ἀρχόμενος καταντᾷ πάντοτε εἰς μίαν ὠρισμένην ιδέαν, ἥτις αἰωνίως τὸν βασανίζει. Συνειδήσεις καὶ κρίσεις εἰς τὸν πάσχοντα δὲν ὑπάρχει. Ἡ δὲ σφαλερὰ ιδέα ἡ ἀπασχολοῦσα τὸν πάσχοντά ἐστίν ἐμπεπαρμένη εἰς τὴν διανοίαν του καὶ σύρει τοὺς συλλογισμοὺς του ὡς ἡ βαρύτης τὸ πίπτον σῶμα καὶ οὕτω ἡ ιδέα αὕτη γίνεται κυρία τῆς διανοίας, δεσμεύει τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, σύρει τὸν δυστυχῆ πάσχοντα ἀκρίτως καὶ ἄνευ συνειδήσεως. Ἡ ιδέα τέλος μίνετα ἀφηνιᾷ μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ ἡνιόχου λογικοῦ, ἐπισκοτεῖ τὸν νοῦν, ἀντικρούει τὸν λογισμὸν καὶ ὡς ζωνηρότατα περιγράφει ὁ περὶ νοσημάτων τῆς ψυχῆς γράψας Στωϊκὸς φιλόσοφος Χρύσιππος «ἡ ιδέα δεσπόζει τῆς αἰσθήσεως, τῆς κρίσεως, τῆς βουλήσεως. Ἡ δὲ ψυχὴ ἐγείρεται, διορᾷ τὴν ἀμυροῦσαν τῷ πάθει τὸ λογικὸν ἀμαρτίαν, πειράται νὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτὴν, ἀλλ' ἀδυνατεῖ καὶ κάθεται μὲν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀλλ' ἀπώλεσεν ἤδη τοὺς οἰακὰς τῆς Κυβερνήσεως· διατάσσει, ἀλλὰ δὲν ὑπακούεται· βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ καὶ ὁ ἄνθρωπος συρόμενος ἀπὸ τοῦ πάθους περιπίπτει εἰς τὸ ἀμάρτημα ἐπιζήμιος καὶ αὐτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις γιγνώμενος.» Καὶ τῶνόντι, ἐπεὶ δὴ ἀναγκάζει καὶ ὠθεῖ τὸ πάθος τοῦτο τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ αὐτοχειριασθῶσιν, νὰ γείνωσι φονεῖς καὶ λησταί, ἐμπερησταὶ καὶ ἐν γένει κακοῦργοι. Ἀνα-

πτύσσεται δὲ τὸ πάθος τοῦτο ὅτε μὲν βαθμηδὸν, ὅτε δὲ αἰφνιδίως.

Εἰς τὴν πάθησιν ταύτην καταλέγονται ἡ φιλοδοξία, ἡ φιλαρχία, ἡ φιλοπρωτία, ἡ ζηλοτυπία, ἡ ἐρασιχρηματία, ἡ φιλαργυρία, ἡ ἐρωτομανία, ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ γορική, ἐμπρηστική καὶ θρησκευτική μονομανία.

Β) Παθήσεις καθ' ἃς βλάπτεται ἡ συναισθητική τῆς ψυχῆς δύναμις ἰδίως.

Τοιαύτη εἶναι ἡ *Μελαγχολία* ἢ *Λυπομανία*. Ἡ πάθησις αὕτη παρίσταται μᾶλλον ὑπὸ τὸν ἀσθενικὸν χαυνωτικὸν τύπον καὶ τέλος καταντᾷ εἰς τὴν *Βλακίαν*. Ὁ μελαγχολικὸς ἀμελεῖ τὸ ἐγὼ, εἶναι δὲ σπιςτος εἰς τε τοὺς ἄλλους καὶ εἰς ἑαυτόν. Πρὸς πάντα ἀδιάθετος καὶ διὰ πάντα, οὐ ἔνεκα καὶ μεμψίμοιρος εἰς πάντα. Ἐνεκα τῆς νοσηρᾶς τοῦ ταύτης καταστάσεως βρεβάζει πάντοτε. Πάντοτε διάγει βίον μονήρη καὶ ἀποφεύγει τὰς συναναστροφάς, τοὺς περιπάτους καὶ τὰς συζητήσεις. Διαρκέσασα δὲ ἡ Μελαγχολία μεταπίπτει εἴτε εἰς *μονομανίαν* καὶ ἰδίως *θρησκευτικήν*, εἴτε εἰς *βλακίαν* καὶ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε νομίζουσιν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ὅτι ἀπολέσαντες τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν μετεβλήθησαν εἰς διάφορα ζῶα, ὧν ἀπομιμῶνται καὶ τὴν φωνήν.

Ἐνταῦθα ἀνάγεται καὶ ἡ νοσταλγία.

Γ) Παθήσεις, καθ' ἃς ἡ γνωστικὴ δύναμις ἰδίως πάσχει.

Ἐνταῦθα ἀνάγεται ἡ *Μανία*, παρισταμένη ὑπὸ ἐρεθιστικὸν τύπον. Συνίσταται δὲ εἰς ἔκτακτον ἐρεθισμόν καὶ ἔξαρσιν τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν μετὰ διαφόρων παραλόγων καὶ ἀσυναρτήτων καὶ ὅλως κενῶν ἰδεῶν. Διακρίνεται δὲ ἐν αὐτῇ παροξυσμός καὶ ὕφεσις. Ὁ παροξυσμός διαρκεῖ ὥρας καὶ ἡμέρας πολλάκις. Κατὰ τὸν παροξυσμὸν ταχύνεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, διαθερμαίνεται πολὺ τὸ σῶμα, οἱ μῦς συσπῶνται καὶ ἐρεθίζονται, ἐξ οὗ καὶ οἱ πάσχοντες πολλάκις φθάνουσιν ἀπίστευτον βαθμὸν βρώμης καὶ ἐκτελοῦσιν ἐκτάκτους σωματικὰς κινήσεις· οὕτω διηγοῦνται περὶ τινος ὅτι δι' ἐνὸς γρόνθου, κατέθραυσε θύραν καλῶς κεκλεισμένην καὶ περὶ ἄλλου ὅτι ἐπήδησεν ἀβλαβῆς ἀπὸ διώροφον οἰκίαν. Κατὰ τὴν ὕφεσιν ἔχομεν κατάπτωσιν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν.

Ἡ μανία καταλήγει εἰς παραφροσύνην, (ἀδυναμίαν τοῦ ὀρθῶς σκέπτεσθαι) ἐμμονον ἢ εἰς *βλακίαν*.

Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν καὶ περὶ ὑποχον-

δρίας, ἥτις εἶναι βλάβη τῆς γενικῆς αἰσθήσεως καὶ ἦν τινὲς διὰ τοῦτο δὲν καταλέγουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ εἰς τὰ νευρικὰ νοσήματα.

Ἡ ὑποχονδρία εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος τῆς μελαγχολίας, δηλ. ἐνῶ ἐκεῖ βλέπει τις ὅλως ἀμέλειαν τοῦ ἐγὼ, ἐξ ἐναντίας ἐνταῦθα παρατηρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἐγὼ εἶναι τὸ πᾶν. Συλλογισμός, πράξεις, κινήσεις, ἐνέργεια τοῦ ὑποχονδριακοῦ εἶναι τὸ ἐγὼ. Ἐκ τῶν δυστυχῶν τούτων τῶν αἰείποτε περὶ ἑαυτῶν ἐνασχολουμένων οἱ μὲν φρονοῦσιν ὅτι ἔχουσιν ὑελίνους πόδας, οἱ δὲ ἐκ λίπους, ὀστράκου κτλ. οἱ δὲ φρονοῦσιν ὅτι ἔχουσιν εἰς τὴν κοιλίαν τῶν ἡ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματός των διάφορα ζῶα, ὄφεις, σκώληκας. Ἐνταῦθα θὰ σᾶς ἀναφέρω τινὰ τὰ ὅποια πρὸς τὸ οἰκτρὸν ἔχουσί τι καὶ τὸ ἀστεῖον, εἶναι δὲ ἴσως καὶ τοῖς πλείστοις ἡμῶν γνωστά. Ἀρχιεπίσκοπός τις, ὡς διηγείται Ἀγγλος τις ἱατρός *Maclure*, ἐπαραπονεῖτο αὐτῷ ὅτι ἦν Λουγδονικὴ λαγῆνος πλήρης ἡλεκτρισμοῦ, δι' ὅπερ οὐδέποτε ἐταξείδευσε φοβούμενος τὰς καθ' ὁδὸν τυχόν θυέλλας· οὐδέποτε ἔθετε ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του μετάλλινά κορμίσια, φοβούμενος μήπως, τοῦ μετάλλου καλοῦ ἀγωγοῦ ὄντος, ὁ ἀψάμενος αὐτοῦ καταφλεχθῇ ἀπὸ ἐκρηχθησόμενον ἐκ τῆς λαγῆνου ἡλεκτρικὸν σπινθῆρα. Ἐμνηχανᾶτο νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἀλεξικέραυνα, καὶ νὰ κατασκευάσῃ ἀμάξας, ὧν οἱ τροχοὶ ὑέλινά ἐπίσωτρα ἔχοντες νὰ τὸν ἀπαλλάσσῃσι τοῦ κινδύνου τῶν ἡλεκτρικῶν σπινθέρων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ γῆς, διὰ τὸ κακὸν ἀγωγὸν τοῦ ἡλεκτρισμοῦ εἶναι τὴν ὕελον. Ὁ αὐτὸς ὑποφέρων, ὡς ἔλεγεν, ἐκ τῆς ἐν ὁδῷ συναντήσεως μετὰ διαφόρων φίλων του καὶ ἐκ τῆς δονήσεως ἦν αἱ προσαγορεύσεις των τῷ ἐπέφερον, ἐσκέπτετο νὰ θέσῃ κώδωνα ἐπὶ τοῦ πύλου του καὶ ταινίαν ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένην καὶ περὶ τοὺς ὤμους του αἰσσομένην καὶ νὰ προκηρύξῃ εἰς τοὺς φίλους του πρὶν τῷ ὁμιλήσῃ νὰ κρούωσι τὸν κώδωνα διὰ νὰ ἐννοῇ ὅτι θὰ τὸν χαιρετίσῃ τις καὶ οὕτω ἀποφεύγῃ τοὺς κλονισμούς. Παραλείπω νὰ σᾶς διηγηθῶ καὶ ἄλλων ὑποχονδριακῶν παραπλησίους ιδέας, ὅτι εἶναι προχοῖδες καὶ ὅτι τὰ νῶτά των εἶναι τὰ πρόσθια μέρη τοῦ σώματος καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Τέλος Δ) θὰ ἀναφέρωμεν τινὰ καὶ περὶ τῶν παθήσεων καθ' ἃς πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι πάσχουσιν.

Τοιαῦτα εἶναι ἐκεῖνα καθ' ἃς ἡ ψυχὴ εὐρίσκειται ἐν μεγίστῃ ἀδρανείᾳ, οἱ πάσχοντες εἰσὶν

ἀληθῶς αὐτόματα καὶ τῶν ζώων τῶν κατωτέρων τάξεων ἐνίοτε ὑποδεέστεροι. Φαινόμενα χαρακτηριστικὰ τῶν τοιούτων εἶναι ἡ ψυχρὰ καὶ ἀπαθὴς φυσιογνωμία, ἡ ἐν γένει ζωώδης κατάστασις καὶ κατὰπτωσις τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Ἐνίοτε τῷ πάθει τούτῳ συνδέεται καὶ μονομανία, ὅτε τὰ ἐλκεῖνά ταῦτα πλάσματα διαπράττουσι τὰ μεγαλείτερα κακουργήματα.

Τοῦ πάθους τούτου ὑπάρχουσι διάφοροι βαθμοί. Παρίστανται λοιπὸν οἱ πάσχοντες ὡς μωροὶ ἢ βλάκες, ἰδιῶται ἢ ἡλίθιοι καὶ κρετίνοι. Καὶ ἡ μὲν μωρία ἢ βλακία, ἥς ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ ἐμνησάμεθα, εἶναι ὁ μικρότερος βαθμός. Οἱ δὲ ἰδιῶται πάσχουσι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐγκεφάλου, ὅστις παρακωλύεται εἰς αὐτοὺς νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν ὕλικήν ἀνάπτυξιν καὶ μὲν ἀτροφικὸς καὶ μικρός. Ἔχουσι δὲ τὰ ἄτομα ταῦτα φυσιογνωμίαν ψυχρὰν καὶ δυσειδεστάτην καὶ προδίδουσι τὴν μεγαλειτέραν ἀδιαφορίαν, ἔχουσιν ὡς τὰ πολλὰ, κρανίον μικρόν, συμπεπιεσμένον καὶ ὀξὺ πρὸς τὰ ἄνω. Εἰσὶν ἀκάθαρτοι, δειλοὶ καὶ περίφοβοι. Καὶ αἱ μὲν ψυχικαὶ τῶν λειτουργίαι εἶναι ἀδρανέσταται, ἀνεπτυγμέναι ὅμως αἱ ζωϊκαὶ ἐπιθυμίαι καὶ ὀρέξεις, διὸ τρώγουσι ὡς οἱ πάσχοντες βουλιμίαν καὶ θύουσιν, ὡς Σάτυροι, τῇ Ἀφροδίτῃ κατὰ κόρον. Ὁ δὲ Κρετενισμὸς, εἶναι, ἂν μᾶς συγχωρηθῇ νὰ εἴπωμεν, εἰδικὴ βλακία, τ. ε. οἱ κρετίνοι ὁμοιάζουσι καθ' ὅλα μὲ τοὺς μωροὺς ἢ βλάκας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ὁ κρετενισμὸς ἀναπτύσσεται ἐνδημικῶς ἰδίως εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς χθαμαλὰς κοιλάδας τῆς Ἑλβετίας. Πρὸς δὲ εἰς τὰς Ἀλπεις καὶ Πυρρηναῖα καὶ εἰς τὰς Κορδιλίας τῆς Ἀμερικῆς, καὶ εἰς τὴν Μαλάγαν δι' ἀγνώστους ἐπιτοπίους τοῦ κλίματος καταστάσεις.

Νῦν δὲ δὲν θὰ ἦτο ὅλως ἄσκοπον, καὶ ἀνωφελὲς ἡγοῦμεθα, ἐκτιθέντες τὰς φρενοπαθείας νὰ εἴπωμεν ἐλάχιστα καὶ περὶ τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν, ἃς κοινῶς παραδέχονται ὡς αἷτια αὐτῶν ἵνα συμπληρώσωμεν τὸ ἔργον.

Καὶ μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὰς φρενοπαθείας ἔχει α) ἡ γέννησις. Ἐκ παραφρόνων ἢ ἐλαφρῶν κοινῶς λεγομένων γονέων γεννῶνται παράφρονα τέκνα. β) ἡ ἡλικία· μετὰ τοῦ 30—40 ἔτους παρατηροῦνται οἱ πλεῖστοι, εἴτα 20—30, εἴτα 40—50. γ) ἡ ἀγάμία καὶ τοῦτο ἔχει λόγον καθ' ὅσον οἱ ἄγαμοι εἰς μυρίας ἐκτίθενται καταχρήσεις. δ) τὰ ἐπαγγέλματα· οἱ χειρῶνακτες καὶ τῆς κάτω τάξεως ἄνθρωποι ἐλάχιστα πάσχουσιν, ἰδίως προσβάλλονται οἱ

καλλιτέχναι καὶ κατὰ μέγαν βαθμὸν οἱ ἐπιστήμονες καὶ πεπαιδευμένοι. ε) ψυχικὰ αἷτια, φόβοι, λύπαι, τύψεις τοῦ συνειδήτος ἐκ θρησκευτικῶν λόγων καὶ ἐν γένει ψυχικαὶ συγκινήσεις παντοῖαι, καὶ ἐν τοῖς πρώτοις ἡ ἑλλειψις τῆς οἰκογενειακῆς εἰρήνης. ς) ἡ οἰνοποσία εἰς μικρὸν βαθμὸν. ζ) ἡ ἐξίς τοῦ δέφεσθαι. Δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα στατιστικὴν τοῦ Γάλλου φρενιατροῦ Friton ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γενομένην. Ἐκ 1,445 φρενοπαθῶν εἰσελθόντων εἰς τὸ φρενοκομεῖον, οὗ προϊστατο, οἱ 120 ἔπαθον τὰς φρένας ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης. Τούτων 61 ἔπασχον μανίαν, 25 μελαγχολίαν, 29 ἡλιθιότητα καὶ οἱ 5 ἦσαν μωροί. Ἐκ δὲ τῶν 61 *Μανιακῶν*, 12 εἶχον τὴν τάσιν πρὸς αὐτοχειρίαν.

Θὰ σὰς ἀναφέρω ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐξῆς. Διάσημός τις Γερμανὸς Vainbusen ἐκ τῶν νεωτέρων φρενολόγων, δι' ὁσχυρίζεται ὅτι ἐν γένει τὰ ψυχικὰ νοσήματα ἐμφανίζονται ἐπιδημικῶς καὶ ὡς αἷτια θεωρεῖ τὰς θρησκευτικὰς ἀναμορφώσεις καὶ τὰς πολιτικὰς ἐπαναστάσεις. Φέρει δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λόγων του πλεῖστα ὅσα παραδείγματα ἐκ τῆς Μεσαιωνικῆς ἱστορίας. Κατὰ τὴν ιδέαν του μάλιστα οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Δερβίσαι ἐξ ἁλλοκότου θρησκευτικῆς φανατικότητος κατεχόμενοι εἰς τοιοῦτον εἶδος μανίας ὑπάγονται.

Περὶ τῆς θεραπείας τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ὄντων ἐλάχιστα ἔχει τις νὰ εἴπῃ καὶ μόνον νὰ ἐλσεινολογῇ δύναται τ' αὐτῇ ταῦτα πλάσματα. Ὁ χρόνος ἐνίοτε καὶ ἡ ἀποφυγὴ τινῶν τῶν ἄνω ἀπαριθμηθέντων αἰτίων, ὅταν ταῦτα προδήλως εἶναι ἀφορμὴ τῆς νόσου, δύνανται νὰ θεραπεύσωσι τινὰς ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὰ πρώτιστα δὲ θεραπευτικὰ βοηθήματα καταλέγεται ἡ δι' ὀργάνων καὶ φωνητικῆ μουσικῆ, ἰδίως τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1) καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ πνεύματος ὅσον τὸ δυνατόν δι' ἐργασιῶν.

(1) Καίτοι μὴ συγκαταλεγόμενοι μετὰ τῶν Ἀσκληπιιδῶν, παρατηροῦμεν εἰς τὸν κύριον Παππαϊωάνου ὅτι ἡ μουσικὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ ἦ ἱερατικὴ τῶν ἡλικῶν παθήσεων. Τουναντίον δὲ φρονοῦμεν ὅτι ἡ ψαλτικὴ μας εἶναι ἐρεθιστικώτατον μέσον διὰ τὸ νευρικὸν σύστημα.